

Alice Luik

Tallinna ülikooli eesti filoloogja bakalaureus

Kelly Virroja

Tallinna ülikooli eesti filoloogja bakalaureus

Episteemilise modaalsuse markerid eri tekstiliikides

Vahel võib üks justkui vähese tähendusega sõna oluliselt muuta seda, kuidas öeldusse suhtutakse. Lausetele, nagu „mina ei ole *ilmselt* rääkinud riigireetmisest“, „mina ei ole *muidugi* rääkinud riigireetmisest“, „mina ei ole *kindlasti* rääkinud riigireetmisest“, „mina ei ole *tõepoolest* rääkinud riigireetmisest“ ja „mina ei ole *loomulikult* rääkinud riigireetmisest“, võib ümber mõelda väga erineva kasutus konteksti ja nende tõesusessegi võib suhtuda üsna erinevalt. Järgnevas ongi juttu sellistest sõnadest, mis mõjutavad öeldu tõenäosust.

Kui kõneleja teadmised olukorra võimalikkusest pole alati kindlad, näiteks ei tugine isiklikel kogemustel, peab ta öeldu tõenäosuse kohta andma omapoolse hinnangu (EKG 1993: 187). Sellist hinnangut nimetatakse episteemiliseks modaalsuseks ehk tõenäosushinnanguks (EKS 2017: 150). Üldjuhul väljendab kõneleja episteemilise modaalsusega oma kindlust või ebakindlust lauses kirjeldatud olukorra suhtes. Episteemiline modaalsus on huvitav ja uurimisväärne keelenähtus sellepärast, et tõenäosushinnangut väljendatakse seda teadvustamata pea igas lauses. Eri tekstiliikide uurimine

näitab, milliseid kasutusfunktsioone ja -kontekste võib episteemilisel modaalsusel eri tüüpi ja eri eesmärgil kirjutatud tekstides olla.

Episteemilise modaalsuse väljendusvahendid on keeliti mõnevõrra erinevad. Eesti keele väljendatakse episteemilist modaalsust peamiselt leksikaalsete vahenditega, mille hulka kuuluvad näiteks määrsõnad (*kahtlemata, võibolla*) ja nimisõnad (*tõsi*), aga ka süntaktiliste vahenditega, nt iseseisva öeldise (*Ma arvan, et ...*) või öeldistäitega (*On selge, et ...*) (EKS 2017: 150). Episteemilise modaalsuse markerite kasutust ei ole eesti keeles kuigi palju uuritud, mistõttu puuduvad andmed selle kohta, mis tüüpi tekstides neid kõige rohkem kasutatakse ja mis funktsioonis need esinevad.

Siinse artikli aluseks olevate uurimistööde¹ eesmärk oli vaadelda episteemilise modaalsuse markereid ilukirjandus-, blogi- ja ajakirjandus-tekstides ning poliitilises vestlussaates. Seega võrreldakse artiklis suulist ja kirjalikku teksti. Uurimuste käigus analüüsiti märtsis 2020 ilmunud viit Eesti Päevalehe arvamslugu ja üht Kroonika artiklit (ajakirjandustekstid), arvamusblogija Eveliis Kundzujevi blogisissekandeid 2020. aasta veebruarist (blogitekstid), Urmas Vadi 2017. aastal ilmunud teost „Neverland“ (ilukirjandustekst) ning seitset saateosa Eesti poliitilisest vestlussaatest „Esimene stuudio“, mis olid eetris vahemikus 21.05.2019–26.02.2020 (suuline tekst). Esmalt vaadeldi markerite üldist hulka ja selgitati välja eri tekstiliikides enim kasutatud markerid. Kirjalikes tekstides jaotati markerid selle alusel, kas need väljendasid täielikku tõsikindlust või ebatõenäosust. Suulises tekstis jaotati markerid vastavalt nende tõenäosusastmele nelja kategooriasse: täielik tõsikindlus, suur tõenäosus, keskmine tõenäosus, väike tõenäosus. Peale selle märgiti ära markerid, mille tõenäosusaste ei olnud kindel. Mõlemas uurimuses vaadeldi, milline funktsioon konkreetsel markeril lausungis on ehk mille või kelle tegevuse või seisundi kohta täpsemalt markerit kasutati. Markerid jaotati selle alusel, kas need väljendasid episteemilist modaalsust eluta objekti (*see, need*) seisundi suhtes, kolmanda isiku (*ta, nad*), enda (*mina*), enda ja kaaskõneleja (*meie*) või ainult kaaskõneleja (*sina*) tegevuse suhtes.

¹ Luik, Alice 2020. Episteemilise modaalsuse kasutusfunktsioonidest eesti keeles. Bakalaureusetöö. Tallinna ülikooli humanitaarteaduste instituudis.
Virroja, Kelly 2020. Episteemilise modaalsuse markerite kasutusfunktsioonid poliitilises vestlussaates „Esimene stuudio“. Bakalaureusetöö. Tallinna ülikooli humanitaarteaduste instituudis.

Kirjalikus tekstis esinenud markerid

Analüüsisist selgus, et blogi-, ajakirjandus- ja ilukirjandustekstides leidis 34 episteemilise modaalsuse markerit, mida kasutati kokku 89 korda. Kõige rohkem esines markereid blogitekstis, kus oli kasutatud 2500 tekstisõna kohta 14 eri markerit, ning selles tekstitüübis leidis võrdselt nii tõsikindlust kui ka ebatõenäosust väljendavaid markereid. Kõige vähem kasutati markereid ilukirjandustekstis, seal leidis üheksa eri markerit, millest enamik väljendas ebatõenäosust (tõsikindlust väljendavaid markereid leidis kolm ja ebatõenäosust väljendavaid kuus). Ajakirjandustekstis esines 11 markerit, millest neli väljendasid ebatõenäosust. Seega võib väita, et ajakirjandustekstile on pigem iseloomulikumat markerid, mis väljendavad tõsikindlust, vaadeldud ilukirjandustekstile aga ebatõenäosust väljendavad markerid ning blogitekstis leidub mõlemat tüüpi markereid.

Blogitekstis kasutati episteemilise modaalsuse markereid vaadeldud tekstidest kõige sagedamini. Põhjus võib olla selles, et blogitekst on toimetamata, st et seda ei ole enamasti peetud vajalikuks tihedamaks muuta. Samuti väljendab blogitekst rohkem suhtumisi kui ajakirjandustekst, sest selles tekstiliigis eeldatakse just oma arvamuse avaldamist. Ajakirjandustekstis ei tohi ajakirjanik uudisteteksti lisada hinnangulisust, seetõttu on seal episteemilise modaalsuse markereid vähem. Ilukirjandustekstis on loo keskmes enamasti miski muu kui hinnangud ja autor ei väljenda sellisel moel oma arvamust nagu blogitekstis.

Blogitekstis märkisid tõsikindlust markerid *päriselt*, *muidugi*, *tõesti*, *tegelikult*, *kindlasti*, *kahtlemata* ja *reaalselt*. Kõige sagedasem tõsikindlust väljendav marker blogitekstis oli *päriselt*. Sellega kinnitati kõneleja enda tajuverbidega tähistatud seisundi (nt *tundmine*) tõsikindlust (näide 1).

(1) Ma **päriselt** tunnen, et me oleme natuke tähistamist ära teeninud täna.

Seda markerit kasutati ka lauseis, kus kõneleja on sisuline tegevussubjekt, kuigi episteemilise modaalsuse markeriga hinnati vormiliselt elutute objektide tegevust või seisundit ja öeldise verbivorm on kolmandas pöördes (näide 2). Enamasti kasutati markerit *päriselt* kas eluta objekti või mingi situatsiooni tõsikindluse hindamiseks (näide 3).

- (2) Need ei ole mu jaoks niisama-töölt-vabad-päevad, vaid **päriselt** mõttega.
- (3) Nagu **päriselt** on võrreldavad olukorrad?

Ebatõenäosust väljendasid blogitekstis markerid *ju, ilmselt, mu meelest, vist, võib-olla, arvatavasti ja vaevalt*. Kõige sagedasem marker nendest oli *ju*. Kõige rohkem kasutati seda markerit, et rääkida mingist üldisemast olukorrast (näide 4, *see ju tore*). Tihti anti selle markeriga tõenäosushinang eluta objekti või abstraktse tegija (näide 5, lastefilm) tegevusele või seisundile, vahel edastati käitumis- ja kultuurinorme (nt *nii ei saa* näites 6).

- (4) Pekki, kooliajal olin ma ikka küll poolevieline nohik ja ei saanud vastamata jätta, et „see **ju** tore, et ühes koolis käisime“
- (5) Mina ise ei ole suur filminutja, aga „Hatchit“ vaadates nutsin silmad peast ja kui te nüüd ütlete, aga see ei ole **ju** lastefilm, siis mis te „Bam-bie“ kohta ütlete?
- (6) Jah, ma olen osati nõus, et peole kuluva raha eest saaks palju head ära teha, aga ausalt ka nii **ju** ei saa, et inimestel ei ole õigust pidu pidada?

Ajakirjandustekstis märkisid tõsikindlust markerid *loomulikult, kindlasti, muidugi, tegelikult, päriselt, tõesti ja tõepoolest*. Kõige sagedasem oli marker *loomulikult*, mida kasutati nii mingi üldise või abstraktse entiteedi (isik, objekt vmt) seisundi tõsikindluse rõhutamiseks (näide 7) kui ka enda tegevuse või seisundi kohta episteemilise hinnangu andmiseks (näide 8).

- (7) Piirangute põhjendus on **loomulikult** soov takistada viiruse edasist levikut.
- (8) „Kas ma olen õnnetu? **Loomulikult** olen natuke. Loomulikult on mul kahju.“

Ebatõenäosust väljendavad markerid ajakirjandustekstis olid *justkui, ju, ilmselt ja tõenäoliselt*. Suurima esinemissagedusega markerit *justkui* kasutati kõige rohkem rääkimaks kellestki kolmandast. Näites 9 hinnatakse markeriga elusate isikute tegevust ja näites 10 eluta objekti tegevust. Markeriga osalusetes on verb tingivas kõneviisis, mis rõhutab selle markeriga lause ebatõenäosust veelgi.

- (9) Jalamaid ilmus välja terve parv Pearu fänne, kes reageerisid samsuguse ärritusega, **justkui** oleks keegi toetanud nende hõimlast.

- (10) Lugesin kommunikatsioonieksperti arvamust, et levinud on kahjulik müüt, **justkui** tapaks tavaline gripp rohkem, ja see takistab inimesi oma senist käitumist muutmast.

Ilukirjandustekstis märkisid tõsikindlust markerid *muidugi*, *tegelikult* ja *tõesti* ning ebatõenäosust markerid *ehk*, *äkki*, *ju*, *võib-olla*, *vaevalt* ja *ilmselt*. Kõige sagedasem tõsikindlust väljendav marker oli *muidugi*, mida kasutati kõige enam rääkimaks kellestki kolmandast. Sellega proovib jutustaja ehk minategelane ennast veenda, et kõnealune tegelane talitab just nii, nagu minategelane soovib või oleks soovinud (näide 11).

- (11) **Muidugi** pidas ka Leena ise väga oluliseks, et näitlejad autori tekstist täpselt kinni peaks, mitte ei mugandaks kõike oma suu järgi.

Kõige sagedasem ebatõenäosust väljendav marker ilukirjandustekstis oli *ehk*. Seda kasutati enim kas kolmanda isiku (12) või mingi objekti tegevuse või seisundi (13) ebatõenäosuse rõhutamiseks:

- (12) **Ehk** võib ka Irina olla vanem?
 (13) **Ehk** isegi veel praegu ei ole see lause talle täielikult kohale jõudnud, vaid muudkui tuleb ja tuleb ja matab kõik enda alla.

Suulises tekstis esinenud markerid

Poliitilise vestlussaate „Esimene stuudio“ vaadeldud osades esines 41 episteemilise modaalsuse markerit, mida kasutati kokku 654 korral. Kõige aktiivsemalt kasutas saateosades markereid vestleja, kelle kõnes esines üks marker 20 tekstisõna kohta, kõige vähem modaalsust väljendanud kasutaja kõnes oli aga vaid üks marker 54 tekstisõna kohta. Keskmiselt esines saatekülaliste kõnes üks marker iga 28 tekstisõna kohta. Neist kasutusjuhtudest 517 korral ($\frac{2}{3}$ juhtudest) väljendati täielikku tõsikindlust või suurt tõenäosust, 98 markerit sobitusid keskmise või väikese tõenäosuse alla ning 39 korral esines kõneleja tekstis selline marker (*ütleme (siis), ütleks(in), et*), mis väljendas küll tõenäosust, kuid mille puhul ei saanud otsustada, kas kõneleja tahtis väljendada tugevat või nõrka tõenäosust.

Tõsikindluse ja suure tõenäosuse väljendamiseks kasutati enim markereid *tegelikult, ju ja kindlasti*. Need kolm markerit olid saatekülaliste keelekasutusele kõige iseloomulikumad. Sageduselt järgnesid markerid *ma arvan, et...*, *nagu* ja *võibolla*, millest kaks viimast kuulusid ühtlasi enim kasutatud keskmist tõenäosust väljendavate markerite alla.

Tõsikindluse, suure tõenäosuse ja keskmise tõenäosuse markereid kasutati kõigis viies funktsioonis (eluta objekt, kolmas isik, *mina, meie, sina*), kuid peamiselt väljendati episteemilist modaalsust kolmanda isiku (näide 14) või seisundi suhtes (näide 15).

(14) Ei, aga ta ei peagi ajama Eesti asja. **Loomulikult** ta ajab oma asja.

(15) **Eks** see muutubki ajas, 12st poolest aastast on järgi jäänud poolteist aastat ja...

Sageli anti hinnang enda ja kaaskõneleja (ehk *meie*) tegevusele. Näites 16 kasutatakse selleks keskmise tõenäosuse markerit *justkui*, mis esines vaadeldud saateosades vaid korra. Näites 17 esineb selles funktsioonis ainus väikese tõenäosuse marker *ma ei arva, et*. Konteksti põhjal paistab, et kõneleja viitab sellele, et tema ja juhatus ehk kõneleja vaatepunktist *meie* ei ole küsimust varem tõstatanud ja arvatavasti ei tõstata ka.

(16) Ja siis on nagu prokuratuur, kellega... kelle osas me oleme siis **justkui** kokku leppinud, et üldjuhul me siiski usume, et riik usub riiki...

(17) Eks meil on homme juhatuse koosolek, aga sellist küsimust niisuguses vormis ei ole tõstatanud ja **ma ei arva, et** tõstatab ka.

Iseenda tegevusele hinnangu andmist illustreerib näide 18, kus kasutati markerit *ütleme* (*siis*), mis kasutus konteksti põhjal liigitub suurt tõenäosust väljendavate markerite alla.

(18) ... **et ütleme**, see retoorika minu jaoks, kahjuks meenutab nagu sellist välja mõeldud sõda...

Kõige vähem anti hinnanguid kaaskõneleja (*sina*) tegevusele ning seda tehti peamiselt viisakas *teie*-vormis. Näites 19 kasutatakse selleks markerit *võibolla*, millega pöörduetakse saatejuhi (ja võimalik, et tema kolleegide) poole.

(19) Ma ei mäleta, võibolla teie olete ajakirjanikud, te teate, et **võibolla** oli ka mingi avalik vabanduse palumine...

Kokkuvõtte

Kokkuvõtlikult saab öelda, et poliitilises vestlussaates esines rohkem eri markereid kui kirjalikes tekstides. Ka markerite kasutussagedus erines tekstiliigiti. Selgus, et suulises kõnes on episteemilise modaalsuse markerite kasutus intensiivsem kui kirjalikus. Põhjuseks võib olla see, et sarnaselt blogitekstiga, kus kasutati markereid rohkem kui teistes kirjalikes tekstides, on ka suuline kõne toimetamata ning seal avaldatakse rohkem oma arvamust või antakse hinnanguid.

Artikkel andis väiksemahulise tekstikogumi põhjal ülevaate episteemilise modaalsuse markerite kasutussagedusest ja -kontekstidest eri tekstiliikides. Kuigi eri markerite hulk ja kasutussagedus olid tekstiliigiti erinevad, oli nende peamine funktsioon anda hinnang kolmanda (abstraktse) isiku tegevusele või elutu objekti seisundile ehk kujundlikult öeldes, öelda, et *asjad on muidugi/tegelikult/loomulikult/ilmselt jne nii, nagu nad on*.

Viidatud kirjandus

EKG II = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKS = Eesti keele süntaks 2017. Mati Erelt, Helle Metslang (toim). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

OK